

Ἡ πραγματεία τοῦ Λ. Μπενάκι μαρτυρεῖ ἐνδελεχῆ προσωπικὴν ἐνασχόλησιν μὲ τὰς πηγὰς, κριτικὴν παρακολούθησιν τῆς ἐρεῦνης καὶ κατὰ πάντα ὀρθὸν χειρισμὸν τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου. Κατεδείχθησαν πλήρως τὰ σημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα προσεγγίζει ὁ μεσαιωνικὸς πολυῖστωρ πρὸς τὰς ἀριστοτελικὰς περὶ φύσεως καὶ ὁλομορφισμοῦ ἀριστοτελικὰς δοξασίας καὶ τὰ σημεῖα, εἰς ἃ ἀφίσταται ἀπ' αὐτῶν. Λίαν ὀρθῶς ὡς αἰτία ἥτις ἀναγκάζει αὐτὸν πρὸς ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὰς δοξασίας τοῦ Σταγίριτου ἀνεγνωρίσθη ἡ Χριστιανικὴ Δογματικὴ Διδασκαλία. Ἡ αὕτη αἰτία αἰτιολογεῖ διατὶ ὁ Μ. Ψελλὸς δὲν ἀναγνωρίζει τὴν ὕλην ὡς κακὸν. Συμφώνως πρὸς τὸ ἐπ' ὀνόματι Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου φερόμενον σύγγραμμα «Περὶ θεῶν ὀνομάτων» κεφ. 4 § 23 κέ. τὸ κακὸν δὲν ὑπάρχει οὔτε εἰς τὸ σῶμα οὔτε εἰς τὴν ὕλην. Ἐφ' ὅσον ἡ ὕλη «καθ' ἑαυτὴν ἀποιός ἐστι καὶ ἀνείδεος» εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποδοθῆ εἰς αὐτὴν οἰαδήποτε ἰδιότης, ἐπομένως οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς κακὸν (Ἑλλ. Πατρ. Migne III 729). Ἄλλὰ οὐδὲ εἰς τοὺς δαίμονας ὑπάρχει πρωταρχικῶς τὸ κακὸν. Ἄλλὰ καὶ ὡς πρὸς αὐτοὺς «ὃ εἰσι, καὶ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ εἰσι καὶ ἀγαθοί» (Ἑλλ. Πατρ. Migne III, 725). Ὡς πρὸς τὴν διάκρισιν τῶν εἰς «Τὰ μετὰ τὰ φυσικά» Ζ 3 καὶ «Φυσ. ἀκρ.» Α 7 καθορισμῶν, δὲν πρέπει νὰ ἔχωμεν τὴν ἀξίωσιν ἀπὸ τὸν Μ. Ψελλὸν καὶ τοὺς Σχολαστικοὺς τοῦ Μεσαίωνος νὰ προχωροῦν εἰς τόσον λεπτὰς διακρίσεις. Ὁ Ἰδιος ὁ Μ. Ψελλὸς μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀδυναμίας του ταύτης γράφων περὶ τοῦ Σταγίριτου «πολὺ τοῦ Πρωτέως ἔμοι πέφυκε ποικιλώτερος· μεταβάλλεται γὰρ θᾶττον ἢ λόγος» ἐξήγ. εἰς ῥητὸν «Σαδουκαῖοι οὐδ' εἶναι» Παρὰ Σάθρα Βιβλ. IV, LI. Ἡ διάγνωσις τῶν ἀνωτέρω σημειωθεισῶν διακρίσεων ἦτο δυσχερής, διότι εἰς τὴν μίαν ἐκ τῶν περιπτώσεων ἡ προοπτικὴ τῆς θεωρήσεως εἶναι ὀντολογικὴ, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ὀντικὴ.

Ὑπάρχουν εἰς τὴν ὑπὸ ἐπισκόπησιν πραγματείαν καὶ σημεῖα, περὶ ὧν θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀξιῶσιν πλείονας διασαφηνίσεις, ὡς π.χ. ἡ ἱεραρχικὴ τάξις Θεός, νοῦς, ψυχὴ, φύσις, αἱ πηγαὶ τῶν ἀντιλήψεων εἰς ἃς καταλήγει ὁ Μ. Ψελλός, ὁ βαθμὸς ἐξαρτήσεώς του ἀπὸ τοῦ Νεοπλατωνικοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ Στωικοῦ ὡς πρὸς τοὺς «σεπρατικοὺς λόγους», δι' οὓς καὶ ὡς Στωϊκῶν κατεκρίθη. Οἱ προτεθέντες ὁμοίως ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῆς ὑπὸ συζήτησιν πραγματείας σκοποὶ δὲν ἐπέτρεπον τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐρεῦνης πρὸς τὰ ἐνδειχθέντα ζητήματα. Ἐκτὸς τούτου καὶ ἡ κατάστασις τῶν σχετικῶν μὲ τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου τούτου πολυῖστορος ἐρευνῶν δὲν παρέχει τὴν εὐχέρειαν διατυπώσεως ὀριστικῶν συμπερασμάτων. Ὁ Μ. Ψελλὸς εἶχεν ἐπεκτείνει τὰς σπουδὰς του καὶ τὰς μελέτας του εἰς πᾶν εἶδος τοῦ ἐπιστητοῦ. Ἠσχολήθη καὶ μὲ τὸν ἀλγεβρικὸν λογισμὸν τοῦ Διαφάντου καὶ εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι ἐκεῖθεν ὀρμηθεὶς ἠθέλησε νὰ μεταφέρῃ τὸν συμβολισμὸν καὶ εἰς τὴν συλλογιστικὴν. Μόνον μετὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἔκδοσιν τῶν ἔργων του θὰ καταστῆ δυνατὸν νὰ ἀποφανθῆ ἡ ἔρευνα περὶ πολλῶν συναφῶν μὲ τὰς δοξασίας του προβλημάτων, ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα ἐνίοτε παρέχονται πρόωροι καὶ βεβιασμένοι λύσεις. Εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Λ. Μπενάκι ἐτοιμαζομένη ἔκδοσις τοῦ εἰς τὴν «Φυσικὴν ἀκρόασιν» ὑπομνήματός του θὰ εὐκολύνῃ πολὺ τὴν περαιτέρω ἔρευναν.

Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ

**

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Σ. ΣΤΑΜΑΤΗΣ Διοφάντου Ἀριθμητικά. Ἡ Ἄλγεβρα τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἀρχαῖον κείμενον, μετάφρασις, ἐπεξηγήσεις. Ὀργανισμὸς ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων ἐν Ἀθήναις 1963 σελ. 574.

Ὁ κ. Εὐ. Σταμάτης, πολῦτιμος συνεργάτης τοῦ «Πλάτωνος», εἶναι ὁ μόνος ἐν Ἑλλάδι ἐπιστήμων ὅστις ἀφιέρωσε ὀλόκληρον τὴν δραστηριότητα τῆς ζωῆς του εἰς

τὴν μελέτην καὶ τὴν ἀναζωπύρωσιν τῆς ἑλληνικῆς μαθηματικῆς γνώσεως. Ἐφερὲν εἰς πέρας δι' ἀόκνου ἐργασίας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1952—1957 τὴν πρώτην πλήρη ἑλληνικὴν ἔκδοσιν τῶν «Στοιχείων τοῦ Εὐκλείδου» εἰς τέσσαρας τόμους ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπιστημονικοῦ κοινοῦ ὄχι μόνον τὸ κείμενον τοῦ ἀθανάτου ἔργου τοῦ μεγάλου Ἑλληνος στοιχειωτοῦ ἀλλὰ συνώδευσεν τοῦτο μὲ παράπλευρον ἐρμηνείαν, παραθέτων συνάμα τὰ γεωμετρικὰ σχήματα καὶ τὰς ἀναγκαιούσας ἐπεξηγηματικὰς εἰσαγωγὰς καὶ σημειώσεις. Πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν «Στοιχείων» εἶχε δημοσιεύσει τὸ κείμενον καὶ τὴν ἐρμηνείαν σημαντικωτάτων πραγματειῶν τοῦ Ἀρχιμήδους. Ἐκ παραλλήλου λίαν καρποφόρον ὑπῆρξε τὸ ἔργον του τὸ σχετικὸν μὲ τὴν μελέτην θεωρητικῶν προβλημάτων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης, ἅτινα ἔχουν προωθηθῆ σήμερον εἰς τὸ κέντρον τοῦ συγχρόνου ἐπιστημονικοῦ διαφέροντος. Διὰ πραγματειῶν δημοσιευθεισῶν κυρίως εἰς τὸν «Πλάτωνα» καὶ εἰς ἄλλα περιοδικὰ («Altertum» ἐκδιδόμενον μερὶμνη τῆς ἐν Βερολίῳ Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν) προσέφερε πρωτότυπον συμβολὴν διὰ τὴν διαφώτισιν θεμάτων, οἷα τὸ περὶ μαθηματικῆς ἐπαγωγῆς, περὶ ἀσυμμέτρων ἀριθμῶν εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας μαθηματικούς, περὶ μὴ εὐκλείδειων γεωμετριῶν καὶ περὶ τῆς θεωρίας τῶν λεγομένων συνόλων. Αἱ ἐργασίαι του ἔτυχον διεθνούς ἐκτιμήσεως ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ οἶκος Teubner ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν νέαν ἔκδοσιν τῶν Στοιχείων τοῦ Εὐκλείδου.

Διὰ τῆς ἀνωτέρω σημειουμένης ἐκδόσεως τῶν «Ἀριθμητικῶν τοῦ Διοφάντου» προσφέρει μίαν εἰσέτι πολῦτιμον εὐεργεσίαν ὄχι μόνον εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς μαθηματικὰς μελέτας ἀλλὰ καὶ γενικώτερον εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Ὁ Εὐδ. Σταμάτης εἶναι ὁ μόνος Ἕλληνας ὅστις ἔρχεται νὰ λάβῃ εἰς τὰς χεῖρας του καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ κείμενον τοῦ Διοφάντου ἔπειτα ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Ψελλὸν (11ον αἰῶν) τὸν Γεώργιον Παχυμέρη καὶ Μάξιμον Πλανούδην (13ον αἰῶν).

Τὸ ὅλον ὑπὸ ἐξέτασιν ἔργον παρουσιάζει τὴν ἀκόλουθον διάρθρωσιν.

Ἐν ἀρχῇ προτάσσεται εἰς ἑλληνικὴν μετάφρασιν ὁ ὑπὸ τοῦ γάλλου μαθηματικοῦ Paul Tannery λατινικὸς πρόλογος (Praefatio) ὅστις ἔχει προταχθῆ εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῆς ὑπ' αὐτοῦ γενομένης ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ Διοφάντου παρά τῷ ἐκδοτικῷ οἴκῳ Teubner ἐν Λιψίᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1893. Εἰς τὸν πρόλογον τοῦτον καταλαμβάνοντα τὰς σελίδας 7—9 γίνεται ὑπὸ τοῦ P. Tannery συνοπτικὸς λόγος περὶ τῆς χειρογράφου παραδόσεως καὶ περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἀλγεβρικῶν σημείων.

Ἀκολουθεῖ μετὰ ταῦτα ἡ ὑπὸ τοῦ Εὐδ. Σταμάτη προτασσομένη Εἰσαγωγή (σελ. 11—20). Εἰς ταύτην παρέχονται πληροφορίαι ὑπὸ τοῦ συγγραφέως καὶ περὶ τῆς ὅλης τοῦ συγγράμματος του κατασκευῆς. Ἐν συνεχείᾳ εἰς μίαν σύντομον παράγραφον γίνεται λόγος περὶ τοῦ βίου τοῦ Διοφάντου.

Ὁ Εὐδ. Σταμάτης δέχεται ὅτι ἦτο Ἀλεξανδρεὺς, ὡς χρόνον δὲ τῆς ἀκμῆς του τὸ ἔτος 250 μ. Χ. Τὰ ἔργα τοῦ Διοφάντου ἦσαν κατὰ τὸν Εὐδ. Σταμάτην ἀκολουθοῦντα τὴν ὁμόφωνον παράδοσιν: 1ον «Τὰ Ἀριθμητικά» ἐκ 13 βιβλίων. 2ον Πραγματεῖα «Περὶ πολυγώνων ἀριθμῶν». 3ον Πραγματεῖα ὑπὸ τὸν τίτλον «Πορίσματα». 4ον Πραγματεῖα ἐπιγραφομένη «Μοριαστικά» ἦτοι περὶ μορίων, ὡς ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ τὰ κλάσματα.

Κατὰ τὸν Εὐδ. Σταμάτην συνώψισεν εἰς 13 βιβλία τὰ «Ἀριθμητικά» του ὁ Διοφάντος κατὰ μίμῃσιν τῶν ἐκ 13 βιβλίων συναπαρτιζομένων «Στοιχείων» τοῦ Εὐκλείδου. Εἰκάζει ὁ Εὐδ. Σταμάτης ὅτι τὰ ἐκ τῶν «Ἀριθμητικῶν» περισωθέντα 6 πρῶτα βιβλία ἀπετέλουν τὴν συνῆθην εἰς τὰς Ἀνωτάτας Σχολὰς τῆς τότε ἐποχῆς διδασκομένην ὕλην καὶ διὰ τοῦτο ὡς εὐρισκόμενα εἰς συνεχῆ χρῆσιν περιεσώθησαν. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν 7 ἀπολεσθέντων βιβλίων ἐκφέρει ὁ συγγραφεὺς τῆς ὑπὸ ἐπισκόπησιν συγγραφῆς τὴν γνώμην ὅτι τὸ θέμα των ἦτο ἡ κατασκευὴ ὀρθογωνίου τριγώνου διὰ ῥητῶν εὐθειῶν. Ἡ σπουδὴ τῆς γλωσσικῆς τοῦ κειμένου τῶν περισωθέντων 6 βιβλίων διατυπώσεως ἀποδεικνύει κατὰ τὸν Εὐδ. Σταμάτην, ὅτι τὰ 6 βιβλία δὲν περιεσώθησαν εἰς τὴν μορφήν, εἰς ἣν ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ Διοφάντου ἐγράφησαν. Εἰς τὰς σελίδας 14—16

γίνεται λόγος περί τοῦ ἀλγεβρικοῦ συμβολισμοῦ, ὃν χρησιμοποιεῖ ὁ Διόφαντος. Εἶναι τὰ «Ἀριθμητικά» τὸ ἀρχαιότερον ἑλληνικὸν βιβλίον, εἰς τὸ ὅποιον χρησιμοποιοῦνται ἐξισώσεις. Παρέχονται ὑπὸ τοῦ Εὐδ. Σταμάτη πληροφοροίαι περὶ τῶν συμβόλων, ἅτινα χρησιμοποιοῦνται κατὰ τοὺς ἀλγεβρικοὺς ὑπολογισμοὺς. Ὁ Διόφαντος γνωρίζει τοὺς θετικούς καὶ ἀρνητικούς ἀριθμούς. Ὁ θετικός ἀριθμὸς καλεῖται «ὑπαρξίς», ὁ δὲ ἀρνητικός «λείψις». Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῶν «Ἀριθμητικῶν» διατυπῶνται ὁ κανὼν ὅτι λείψις ἐπὶ λείψιν ποιεῖ ὑπαρξίν, δηλ. πλὴν ἐπὶ πλὴν=σὺν καὶ ὅτι λείψις ἐπὶ ὑπαρξίν ποιεῖ λείψιν, δηλ. πλὴν ἐπὶ σὺν=πλὴν. Ἀποφεύγει, σημειοῖ δὲ Εὐδ. Σταμάτης, ὁ Διόφαντος τὰς ἀρνητικὰς τιμὰς τῶν ἀγνώστων καὶ διὰ τοῦτο θέτει εἰς τινὰ προβλήματα περιορισμοὺς διὰ νὰ ἔχη θετικὰς λύσεις. Ἐπίσης ἀποφεύγει τὰς ἀσυμμέτρους (ἀρρήτους) τιμὰς τῶν ἀγνώστων.

Εἰς ἰδιαιτέραν παράγραφον ἐξετάζονται αἱ ὑπὸ τοῦ Διοφάντου χρησιμοποιούμεναι ἀλγεβρικαὶ μέθοδοι. Τὰ εἰς τὰ «Ἀριθμητικά» περιεχόμενα προβλήματα εἶναι συνήθως προβλήματα λύσιμα δι' ἀπλῶν ἐξισώσεων ἢ δι' ἀλγεβρικῶν συστημάτων. Αἱ χρησιμοποιούμεναι ἐξισώσεις εἶναι εἴτε πρώτου εἴτε δευτέρου βαθμοῦ εἴτε ἀνάμεικτοι. Μέγας ἀριθμὸς προβλημάτων εἶναι ἀπροσδιορίστου ἀναλύσεως, εἴτε πρώτου εἴτε δευτέρου βαθμοῦ. Ὡς ἔνδειξιν καταδεικνύουσιν τὴν περὶ τὰς ἀλγεβρικὰς λύσεις δεινότητα τοῦ Διοφάντου ἀναφέρει ὁ Εὐδ. Σταμάτης κρίσιν τοῦ Ἑλλοῦ Ἱστορικοῦ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν μαθηματικῶν Thomas Heath, ὅστις προκειμένου περὶ λύσεως τῶν ἐν «Ἀριθμ.» II 8 καὶ 9 προβλημάτων γράφει τὰ ἑξῆς. «Ἡ λύσις τοῦ Διοφάντου εἶναι οὐσιαστικῶς ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ Euler». Μεγάλῃ ἀξίᾳ εἶναι καὶ ἡ μέθοδος κατασκευῆς τοῦ ὀρθογωνίου τριγώνου διὰ ῥητῶν ἀριθμῶν. Σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ παρατήρησις ὅτι ὁ Διόφαντος χρησιμοποιεῖ συχνάκις ἀλγεβρικὰς γνώσεις ἀνεῦ ἀποδείξεως. Τοῦτο σημαίνει κατὰ τὸν Εὐδ. Σταμάτην, ὅτι μέγας ἀριθμὸς ἀλγεβρικῶν γνώσεων κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Διοφάντου εἶχε καταστῆ κοινὸν καὶ ἀμέσως προσίτον κτῆμα τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὰς μαθηματικὰς σπουδὰς.

Εἰς τὰς σελίδας 17—19 γίνεται λόγος περὶ τῶν Σχολίων, ἅτινα ἐγράφησαν ἐπὶ τῶν Διοφαντικῶν συγγραμμάτων. Τὰ ὑπὸ τῆς Ὑπατίας γραφέντα σχόλια ἀπωλέσθησαν, περιεσώθησαν ὅμως τὰ γραφέντα ἀπὸ τὸν Μιχ. Ψελλόν, τὸν Γεώργ. Παχυμέρη καὶ Μάξιμον Πλανοῦδην. Σχόλια ἔγραψαν καὶ οἱ κατακτήσαντες τὴν Αἴγυπτον Ἀραβες κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰσῆχθη ἡ χρῆσις ἐξ Ἰνδίας τοῦ συμβολισμοῦ τῶν ἀριθμῶν 1 . . . 9. Ἡ διὰ τοῦ 0 παράστασις τοῦ μηδενὸς ἀποδίδεται ὑπὸ τῆς νεωτέρας ἐρεῦνης εἰς τὸν Κλαύδιον Πτολεμαῖον. Οἱ Ἀραβες, ἐκ τῆς γλώσσης τῶν ὁποίων ἔχει τὴν πρόελευσίν του ὁ ὄρος «ἀλγεβρα», ἠσχολήθησαν ἐντατικῶς μὲ τὸ περιεχόμενον τῆς νέας αὐτῆς ἐπιστήμης, χωρὶς ὅμως νὰ φθάσουν εἰς δημιουργικὰς ἀνακαλύψεις. Εἰς τὴν Ἑσπερίαν εἰσῆχθη ἡ ἀλγεβρικὴ ἐπιστήμη καὶ ἐκ δυσμῶν διὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἐξ ἀνατολῶν ἐκ τοῦ Βυζαντίου διὰ τῶν Σταυροφόρων. Μνημονεύονται ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Εὐδ. Σταμάτη αἱ γενόμεναι ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τρεῖς μέχρι τοῦδε ἐκδόσεις τοῦ Διοφάντου (Bombelli 1572, F καὶ S. Fermat 1670 Tannery 1893), εἰς ἃς προστίθεται ἡ τοῦ Εὐδ. Σταμάτη ὡς τετάρτη ἐν Εὐρώπῃ καὶ πρώτῃ ἐν Ἑλλάδι. Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὰς σελίδας 21—45 παρέχεται τὸ περιεχόμενον τῶν «Ἀριθμητικῶν» καὶ τῶν περιωθέντων θεωρημάτων περὶ πολυγωνικῶν ἀριθμῶν χρησιμοποιούμενον τοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν μας καθιερωμένου συμβολισμοῦ, εἰς τὸν ὅσον τοῦτο νὰ καθίσταται εὐκόλως προσίτον.

Τὸ ἀρχαῖον κείμενον τῶν περιωθέντων 6 βιβλίων τῶν «Ἀριθμητικῶν» παρατίθεται εἰς τὰς σελίδας 46—354 ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐκδόσεως Tannery. Ἀποτελεῖ τοῦτο τὸ κύριον τῆς ὑπὸ ἐπισκόπησιν συγγραφῆς τμήμα. Εἰς ἐκάστην ἀντίστοιχον πρὸς τὴν δεξιάν ἀριστεράν σελίδα ὑπάρχει ἡ μετάφρασις. Ἐχει αὕτη διατυπωθῆ μετὰ μεγάλης ἀκριβείας ἀλλὰ καὶ σαφηνείας, καλύπτει δὲ πλήρως τὸ κείμενον. Εἰς τὸ 5ον βιβλίον παρενεβλήθη ὑπὸ τοῦ Εὐδ. Σταμάτη λίαν ἐπιτυχῆς ἀνακατασκευὴ, διατυπωμένη εἰς τὴν γλωσ-

σικήν μορφήν ἦν χρησιμοποιεῖ ὁ Διοφάντος, τῶν ὑπ' ἀριθ. 19, 19α, 19β, 19γ ἔλλειπόντων προβλημάτων. Τὰς λεπτομερείας τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν ῥηθείσαν ἀνακατασκευὴν ἔχει ἐκθέσει ὁ Εὐ. Σταμάτης εἰς ἄρθρον τοῦ ὄπερ ἔχει δημοσιευθῆ εἰς τὸν «Πλάτων» ΙΓ'—1963 σελ. 125—127.

Διὰ τὴν καταστῆ τὸ κείμενον τῶν «Ἀριθμητικῶν» ἐκ καθαρῶς μαθηματικῆς ἐπόψεως προσιτὸν εἰς τοὺς σπουδαστὰς καὶ λοιποὺς μελετητὰς, προέβη ὁ Εὐ. Σταμάτης καὶ εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν ἐκφωνήσεων τῶν προβλημάτων, καθ' ὃν τρόπον συνηθίζουσι νὰ διατυπώσῃ αὐτὰς οἱ μαθηματικοὶ τῆς ἐποχῆς μας. Αἱ ἐκφωνήσεις αὐταὶ καταλαμβάνουσι τὰς σελ. 356—380, περιλαμβάνονται δὲ εἰς αὐτὰς ἐν σελ. 380 καὶ αἱ ἐκφωνήσεις τῶν περὶ πολυγώνων ἀριθμῶν θεωρημάτων. Τὰς σελ. 382—403 καταλαμβάνει τὸ κείμενον καὶ ἡ μετάφρασις χαρισιστῶν ἀριθμητικῶν ἐπιγραμματῶν, ἅτινα διέσωσεν ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνθολογία. Ταῦτα βεβαίως δὲν προέρχονται ἐκ τοῦ Διοφάντου, εἶναι ἐνδεικτικὰ ὅμως διὰ τὴν γενικότητα τοῦ περὶ τὰ μαθηματικὰ διαφέροντος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Εἰς ταῦτα ἡ κομψότης τῆς ἐκφράσεως ἀμιλλᾶται μὲ τὴν πυκνότητα τῶν νοημάτων καὶ τὴν ὑποβλητικὴν διατύπωσιν τοῦ πρὸς λύσιν προτεινομένου προβλήματος,

Τὸ τελευταῖον μέρος τῆς ὑπὸ ἐπισκόπῃσιν συγγραφῆς ἀποτελοῦν αἱ ἐπεξηγήσεις, δι' ὧν παρέχεται πλήρης ἐκσυγχρονισμὸς τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν λύσεων τῶν προβλημάτων. Αἱ σελ. 404—559 περιέχουσι τὰς ἐπεξηγήσεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τὰ «Ἀριθμητικά», αἱ δὲ 560—570 εἰς τὰ θεωρήματα περὶ πολυγώνων ἀριθμῶν. Εἰς τὸ τέλος τῆς ὅλης συγγραφῆς παρατίθεται ἀλφαβητικὸν εὐρετήριο περιέχον τὰ κύρια ὀνόματα καὶ τοὺς ἐπιστημονικοὺς ὄρους, σελ. 571—573.

Ἡ εἰς συνοπτικὰς γραμμάς παρουσιαζομένη διὰ τῆς πρὸ ὀφθαλμῶν συντόμου ἀναλύσεως συγγραφῆ τοῦ Εὐ. Σταμάτη ἀδιστάκτως πρέπει νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς πολύτιμον ἀπόκτημα διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην. Φέρει πάλιν εἰς πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν τὸν Ἕλληνα πατέρα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀλγεβρικοῦ λογισμοῦ μὲ τὰς νεωτέρας ἑλληνικὰς γενεάς. Δὲν ἐφέεσθη ὁ συγγραφεὺς τῆς ὑπὸ ἐπισκόπῃσιν συγγραφῆς οὐδενὸς κόπου, προκειμένου νὰ καταστήσῃ τὸ κείμενον καὶ ὡς λεκτικὴν μορφήν καὶ ὡς μαθηματικὸν περιεχόμενον προσιτὸν εἰς τὸν σύγχρονον μελετητὴν. Ἐχρησιμοποίησε κατὰ τὴν μεταφραστικὴν ἀπόδοσιν τὸν καθιερωθέντα γλωσσικὸν τύπον τοῦ ἐπιστημονικοῦ γραπτοῦ λόγου, ὅστις ἔχει τὸ προσὸν τῆς σαφηνείας καὶ τῆς ὀριστικότητος. Ἀπέφυγε νὰ μεταποιήσῃ τοὺς καθιερωμένους ἐπιστημονικοὺς ὄρους καὶ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν παράδοσιν ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς γελοιότητος, ἥτις ὡς ἀπεδείχθη ἐπ' ἐσχάτων προκύπτει ἀπὸ τὰς τοιαύτας φαιδρὰς ἀποπείρας. Ἀξίαι προσοχῆς καὶ ἐπαίνου τυγχάνει ἡ παρεμβολομένη εἰς τὸ πέμπτον βιβλίον ἀνακατασκευῆ τεσσάρων ἐκπεσόντων ἐκ τοῦ ἀρχαίου κειμένου προβλημάτων. Αὕτη καταδεικνύει ὅτι ὁ Εὐ. Σταμάτης ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ κινήται δημιουργικῶς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἑλληνικῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης.

Ἡ ὑπὸ ἐπισκόπῃσιν συγγραφῆ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θὰ προαγάγῃ τὴν παρ' ἡμῖν μαθηματικὴν σκέψιν. Θὰ γίνῃ ἀφορμὴ ἵνα καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ἐρευνηταὶ στρέψουσι τὴν δραστηριότητά των εἰς τὴν σπουδὴν τῆς πατρίδος εἰς τὰ μαθηματικὰ κληρονομία, εἰς τὴν ὁποίαν σήμερον ἐκλεκτοὶ ξένοι ἐρευνηταὶ μετὰ ζήλου ἀπασχολοῦνται. Ἡ συγγραφὴ τοῦ Εὐ. Σταμάτη πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ ὡς βιβλίον ἐργασίας καὶ σπουδῆς καὶ εἰς τὰ ἑλληνικὰ Λύκεια—ἀπὸ τὰ Γυμνάσια δυστυχῶς ἐξωστρακίσθη ἡ παλαιὰ γλῶσσα—καὶ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ Πανεπιστήμια. Ἀξίζει δὲ νὰ ἀποδοθῆ δίκαιος ἔπαινος εἰς τὸν Ὀργανισμόν Ἐκδόσεως Σχολικῶν Βιβλίων, διότι παρέσχε τὰ μέσα νὰ ἴδῃ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος τὸ βιβλίον τοῦ Εὐ. Σταμάτη. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μνηθῶν εἰς τὴν αὐτενεργὸν ἐργασίαν οἱ σπουδασταὶ μὲ τὰ λεγόμενα «ἐγχειρίδια», ἅτινα ἐθίζουν αὐτοὺς εἰς τὴν μηχανικὴν ἀπομνημόνευσιν. Διὰ τὴν προαχθῆ ἢ σκέψιν των, πρέπει νὰ δοθῶν εἰς χεῖράς των βιβλία ἀνάλογα πρὸς τὴν συγγραφὴν τοῦ Εὐ. Σταμάτη.

Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ